

تقابل و تعارض در جامعه ایران: شکل‌گیری دوقطبی‌های اجتماعی و سیاسی

هوالمعلل

عنوان:

تقابل و تعارض در جامعه ایران

تدوین:

مرکز رصد فرهنگی کشور

اسفند ۱۴۰۱

فهرست مطالب

- ۳ شکل‌گیری دوقطبی‌های اجتماعی و سیاسی
- ۱۰ اعتراض، خشونت؛ تغییر، ثبات
- ۱۳ شبکه‌های اجتماعی: تصمیم سخت

فهرست نمودارها

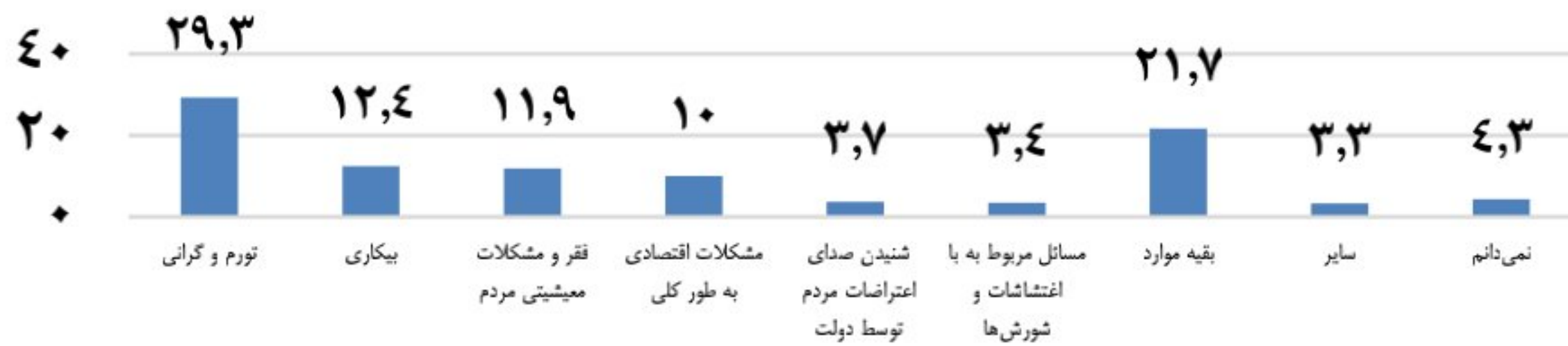
- ۴ نمودار شماره ۱: مشکلات و چالش‌های کشور
- ۵ نمودار شماره ۲: وضعیت اقتصادی در طول زمان
- ۷ نمودار شماره ۳: چگونگی مواجهه با بی‌حجابی زنان
- ۸ نمودار شماره ۴: موافقت با ادامه فعالیت گشت ارشاد
- ۹ نمودار شماره ۵: مسئله حجاب زنان باعث شده مردم رودرروی یکدیگر قرار گیرند
- ۱۰ نمودار شماره ۶: نگرش مردم در خصوص اعتراضات
- ۱۱ نمودار شماره ۷: ارزیابی اثربخشی عفو بر همبستگی اجتماعی
- ۱۲ نمودار شماره ۸: اثرگذاری عفو بر رضایت معترضین
- ۱۴ نمودار شماره ۹: نقش اینستاگرام در دامن‌زدن به خشونت‌ها در اعتراضات اخیر ...
- ۱۵ نمودار شماره ۱۰: تأثیر فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی بر کنترل اعتراضات

شکل‌گیری دوقطبی‌های اجتماعی و سیاسی

فهم روندها و رخداد‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی جامعه‌ای به وسعت ایران به واسطه پیچیدگی سیاسی و مطالبات اجتماعی گوناگون نیازمند رصد مدام و پیگیری انضمامی اتفاقات در برهه‌های خاص است. تحولات ماه آخر تابستان و پاییز سال ۱۴۰۱ یکی از همان برهه‌های خاص و حساس در تاریخ انقلاب اسلامی بود. نظام سیاسی کشور در چند جبهه دچار چالش جدی شد.

یکی از مهم‌ترین چالش‌های دولت و نظام سیاسی کشور در حوزه اقتصادی نمود پیدا کرد. همواره اقتصاد در دهه‌های اخیر در مرکز بسیاری از تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های کشور بوده است، اما در رخداد‌های اخیر به دلایل مختلف شعارها و اعتراضات در ظاهر از جنس مطالبات اقتصادی نبود که در جای دیگر به آن خواهیم پرداخت. اما در باطن مشخص گردید که اتفاقاً مشکلات اقتصادی به عنوان مولد و محرک و دلیل پنهان بسیاری از اعتراضات و اغتشاشات بوده است. به گونه‌ای که پژوهش‌ها و نظرسنجی‌های ملی هم نشان دادند که مردم مشکلات اصلی کشور را در حوزه اقتصادی جست‌وجو می‌کنند. نظرسنجی ملی آبان ۱۴۰۱ نشان داد که از بین مشکلات و چالش‌هایی که در حال حاضر کشورمان با آن مواجه هست، چهار موردی که بالاترین میزان را به خود اختصاص داده است، اقتصادی بوده (تورم و گرانی ۲۹,۳ درصد؛ بیکاری ۱۲,۴ درصد؛ فقر و مشکلات معیشتی مردم ۱۱,۹ درصد و مشکلات اقتصادی به طور کلی ۱۰ درصد که در مجموع ۶۳,۶ درصد مردم به این چهار مورد اشاره کرده بودند).

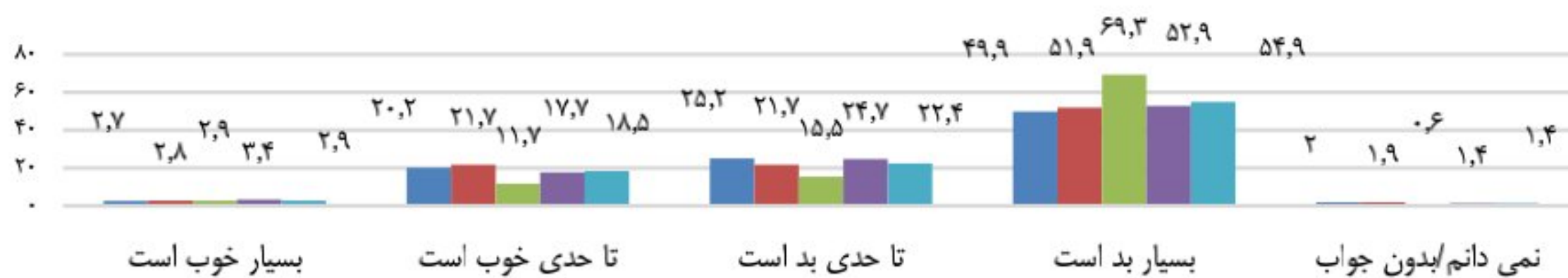
۴ | تقابل و تعارض در جامعه ایران

نمودار شماره ۱: مشکلات و چالش‌های کشور

این مسئله از این جهت حائز اهمیت است که برای فهم انشقاق در جامعه برخی گلوگاه‌های مهم مورد غفلت قرار می‌گیرند و به نوعی نظام فرهنگی و اجتماعی تاوان کژکارکردی نظام اقتصادی را می‌پردازد و این مسئله بار سنگینی بر حوزه‌های فرهنگی، دینی و اجتماعی تحمیل کرده است که آسیب‌های آن قابل مشاهده است. ۷۷,۳ درصد مردم در آبان ۱۴۰۱ عنوان کردند که وضعیت اقتصادی کشورمان تا حدی بد و بسیار بد است و تنها ۲۱,۴ درصد معتقد بودند که تا حدی خوب و بسیار خوب است؛ و این مسئله در بازه زمانی ۱۳۹۸ تا به امروز در حال بدتر شدن است. در همین راستا نیز، ۶۱,۴ درصد مردم رفع مشکلات اقتصادی مثل بیکاری، تورم و مسکن را دارای اهمیت و اولویت بیشتری می‌دانند.

تقابل و تعارض در جامعه ایران | ۵

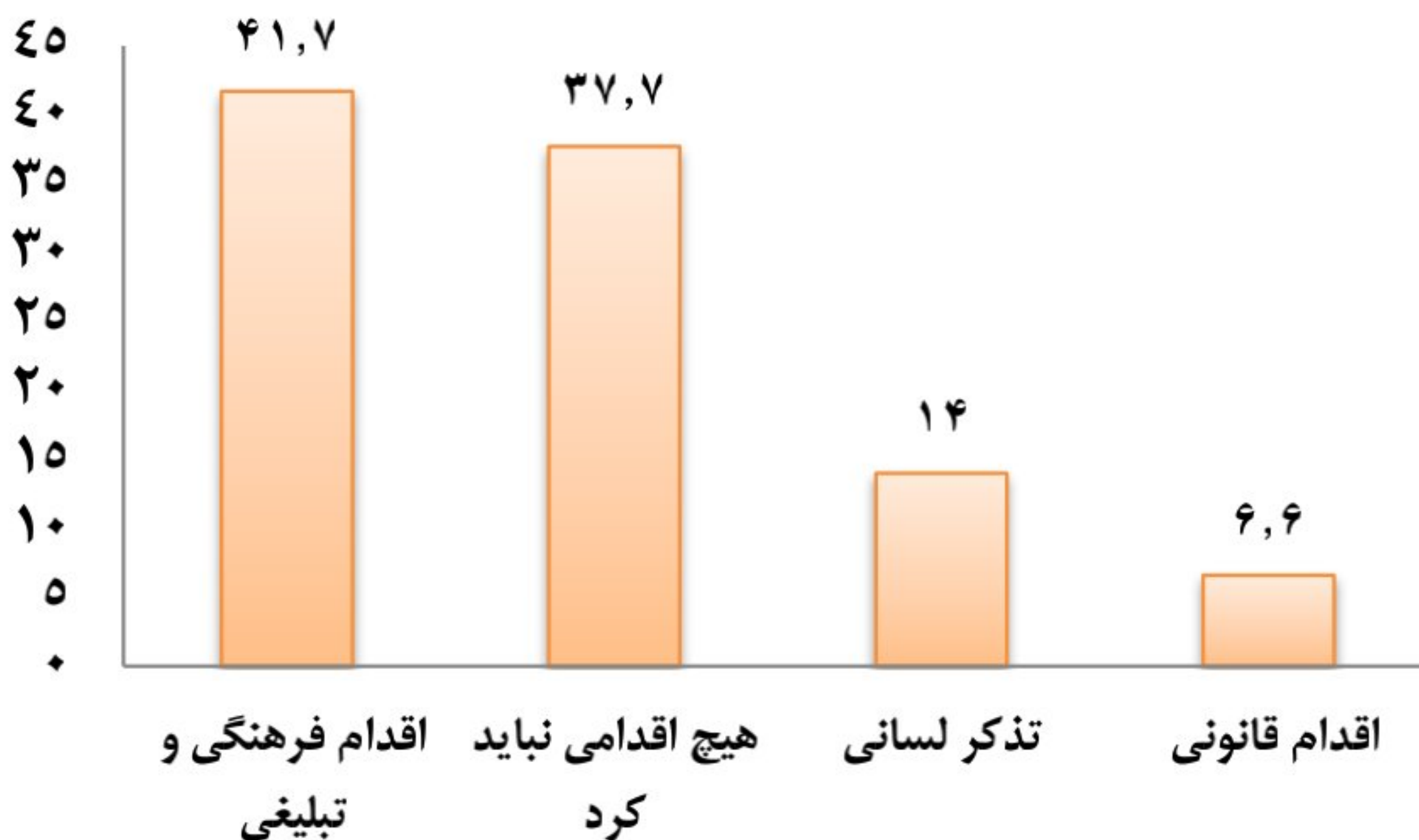
نمودار شماره ۲: وضعیت اقتصادی در طول زمان

آنچه باعث می شود انشقاق ها و تعارضات، بنیان های جامعه را از هم نگسلد، نقاط قوت، پیشرفت ها و تحولاتی است که در برخی حوزه ها در چند دهه اخیر رخ داده است که از دیدگاه مردم مهم ترین این دستاوردها عبارت اند از: پیشرفتهای نظامی و دفاعی، امنیت کشور، انرژی هسته ای پیشرفتهای علمی و تکنولوژیکی و پیشرفت در زمینه پزشکی و تولید دارو (نظرسنجی ملی آبان ۱۴۰۱).

دوقطبی شکل گرفته حول محور مسئله گشت ارشاد به مثابه نقطه آغاز اعتراضات و حوادث پاییز امسال همواره موردنزاع بوده است و این سیاست در دوره های مختلف با اقتضائات خود پیگیری و اجرا می شده است و غالباً هم به سختی بر سر آن اجماع اتفاق می افتاد و نحوه اجرا محل بحث بوده است. همین موضوع در بین آحاد مردم هم موضوعیت دارد. در آبان ۱۴۰۱ بیش از نیمی از مردم (۵۴,۳ درصد) اظهار داشتند که اقدامات نیروی انتظامی و گشت ارشاد در زمینه جلوگیری از رواج بدحجابی در اماکن عمومی متوقف شود و ۴۰,۳ درصد نیز باور داشتند که

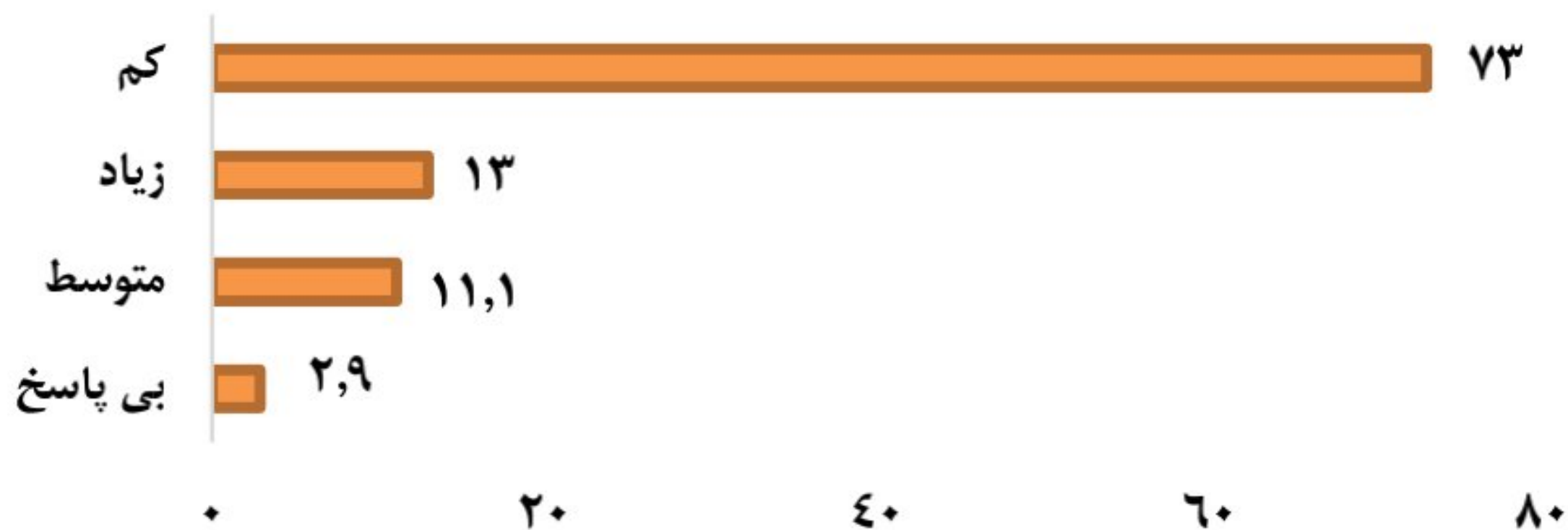
از نیروی انتظامی و گشت ارشاد به منظور جلوگیری از رواج بدحجابی در اماکن عمومی استفاده شود. اساساً موضوع حجاب و بدحجابی در مهر و موم‌های اخیر بحث‌ها و چالش‌های زیادی را برانگیخته است و نحوه مواجهه با آن نیز به واسطه گشت ارشاد بر پیچیدگی این مسئله افزوده است و هیچ‌کدام از این رویکردها (بودن گشت ارشاد یا نبودن آن) بر دیگری غالب نبوده است اما ماجرای خانم مهسا امینی مورد استفاده و سوءاستفاده بسیاری از رسانه‌ها، سیاسیون و حتی دولت‌های متعارض قرار گرفت تا اینکه به دو قطبی‌ها و چالش‌های سیاسی و اجتماعی دامن زده شود. در خصوص کلیت مواجهه با مسئله بی‌حجابی و بدحجابی در جامعه نیز دیدگاه‌های متفاوت و متعارضی وجود دارد؛ یافته‌های نظرسنجی در تیرماه ۱۴۰۱ نیز نشان داد که مردم بیشتر بر این باورند که اقدام فرهنگی و تبلیغی (توضیح مبانی اعتقادی حجاب و فواید آن) ۴۱,۷ درصد بهترین مواجهه با بی‌حجابی زنان است و ۳۷,۷ درصد نیز معتقدند هیچ اقدامی نباید کرد، تنها ۱۴ درصد به تذکر لسانی اشاره کردند و ۶,۶ درصد نیز اقدام قانونی (از جمله جریمه، محدودیت‌های قانونی و غیره) را انتخاب کردند. یافته‌های ایسپا در آبان ۱۴۰۱ هم نشان داد که ۴۰,۷ درصد مردم باور دارند که دولت باید نوع پوشش خانم‌ها را کنترل کند و ۴۹,۳ درصد

گفتند که نوع پوشش خانم‌ها باید آزاد باشد. مسئله گشت ارشاد ذیل موضوع کلی حجاب، دارای چالش زیادی است.

نمودار شماره ۳: چگونگی مواجهه با بی‌حجابی زنان

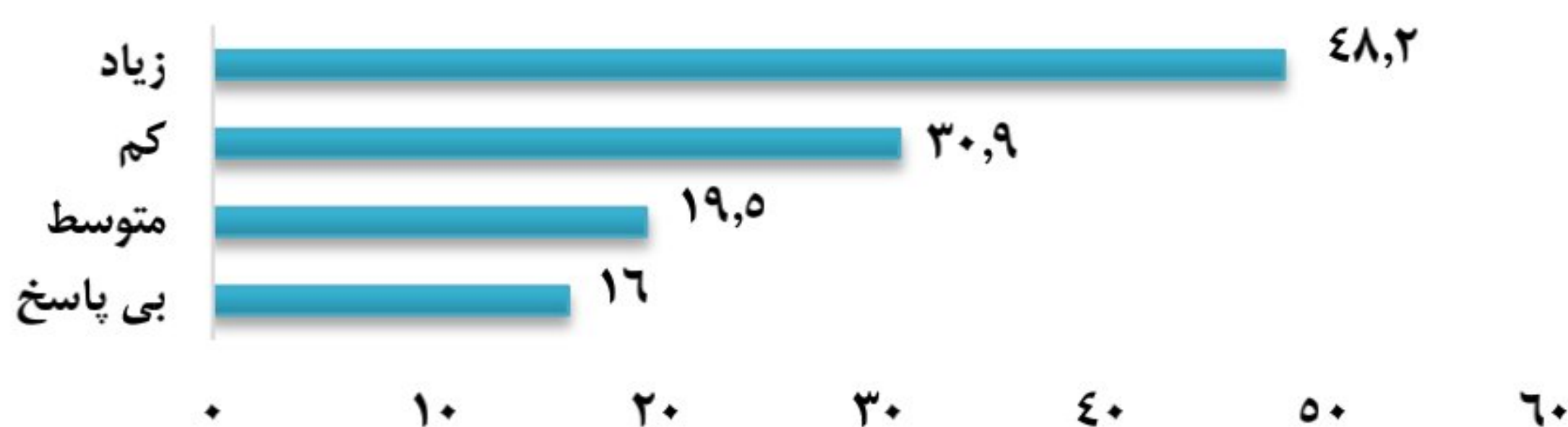
به‌گونه‌ای که در همان تیر ۱۴۰۱ اکثریت مردم (۷۵,۲ درصد) میزان موافقت کمی برای ادامه فعالیت گشت ارشاد داشتند و ۱۳,۴ درصد به میزان زیاد موافق ادامه فعالیت گشت ارشاد بودند.

نمودار شماره ۴: موافقت با ادامه فعالیت گشت ارشاد

یکی از مصادیق انشقاق در موضوع حجاب، نزاع‌هایی است که در ماه‌های اخیر در اماکن عمومی بین افراد باحجاب و بدحجاب شکل گرفت و در فضای مجازی وایرال شد و در بررسی دیدگاه‌ها و کامنت‌های ذیل این موضوعات می‌توان به‌نوعی به دوقطبی ایجادشده در این مسئله اشاره کرد. پاسخ به این پرسش که مسئله حجاب زنان باعث شده است تا مردم رودرروی هم قرار بگیرند، تقریباً نیمی از پاسخ‌گویان (۴۸,۸ درصد) معتقد بودند که به میزان زیاد این اتفاق افتاده است و ۱۹,۸ درصد گفتند که تا حدودی مسئله حجاب باعث این موضوع شده است (نظرسنجی در خصوص بدحجابی، تیر ۱۴۰۱).

تقابل و تعارض در جامعه ایران | ۹

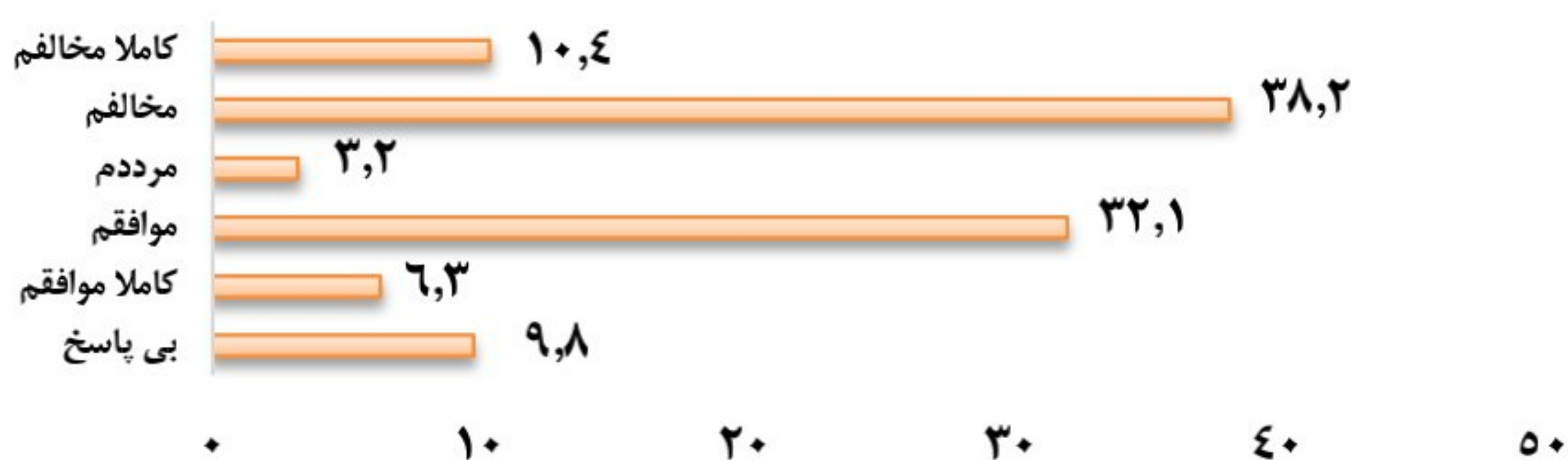

نمودار شماره ۵: موافقت با این گویه که «مسئله حجاب زنان باعث شده مردم رودرروی یکدیگر قرار گیرند»

در همین راستا، ۵۰,۹ درصد مردم به میزان زیادی معتقد بودند که قانون حجاب الزامی باید لغو گردد و ۳۳ درصد نیز به میزان کم با این موضوع موافق بودند. گرچه ضروری است که این مسئله را مدنظر قرار دهیم که هدف اعتراضات از نگاه مردم جامعه مسئله گشت ارشاد یا حجاب نیست یا حداقل بخش کوچکی از جامعه هدف اعتراضات اخیر را مخالفت یا حذف گشت ارشاد می‌دانند (۹,۳ درصد). مسئله حجاب با دست‌آویز قرار گرفتن و تفسیرپذیری زیاد برای نظام حکمرانی و به تبع آن برای عرصه فرهنگ عمومی هزینه زیادی را ایجاد کرده و پیش‌بینی می‌شود در ماه‌های آتی نیز پررنگ‌تر شود.

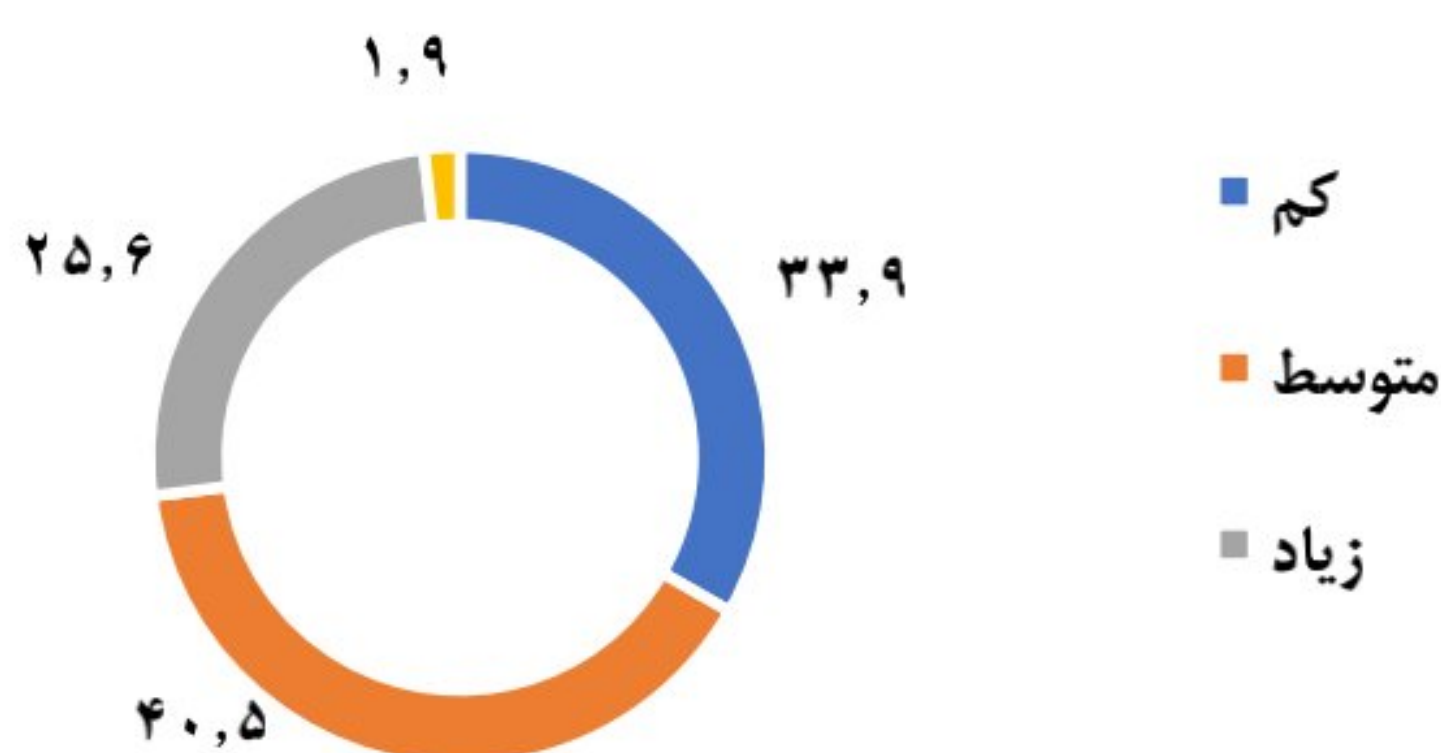
اعتراض، خشونت؛ تغییر، ثبات

بخشی از جامعه به تغییر در ترتیبات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور تأکید دارند و از این منظر می‌توان به بالنده‌بودن کشور هم اشاره کرد. اینکه مردم باور داشته باشند که در برهه‌هایی نیاز به تغییر وجود دارد و این موضوع را آشکارا به شکل‌های مختلف بیان می‌کنند نشان‌دهنده این امر است که باب گفت‌وگو و مطالبه‌گری همچنان باز است و می‌توان مسائل مختلف را موردواکاوی قرار داد و برای حل آن چاره‌اندیشی کرد. سویه منفی این قضیه این است که ناامیدی از تغییر و اصلاح برای یک جامعه آفت است و تبعات زیادی دارد. ۴۸,۶ درصد مردم با این جمله که با اعتراض نمی‌توان چیزی را تغییر داد مخالف یا کاملاً مخالف هستند و ۳۸,۴ درصد موافق یا کاملاً موافق این گزاره بودند.

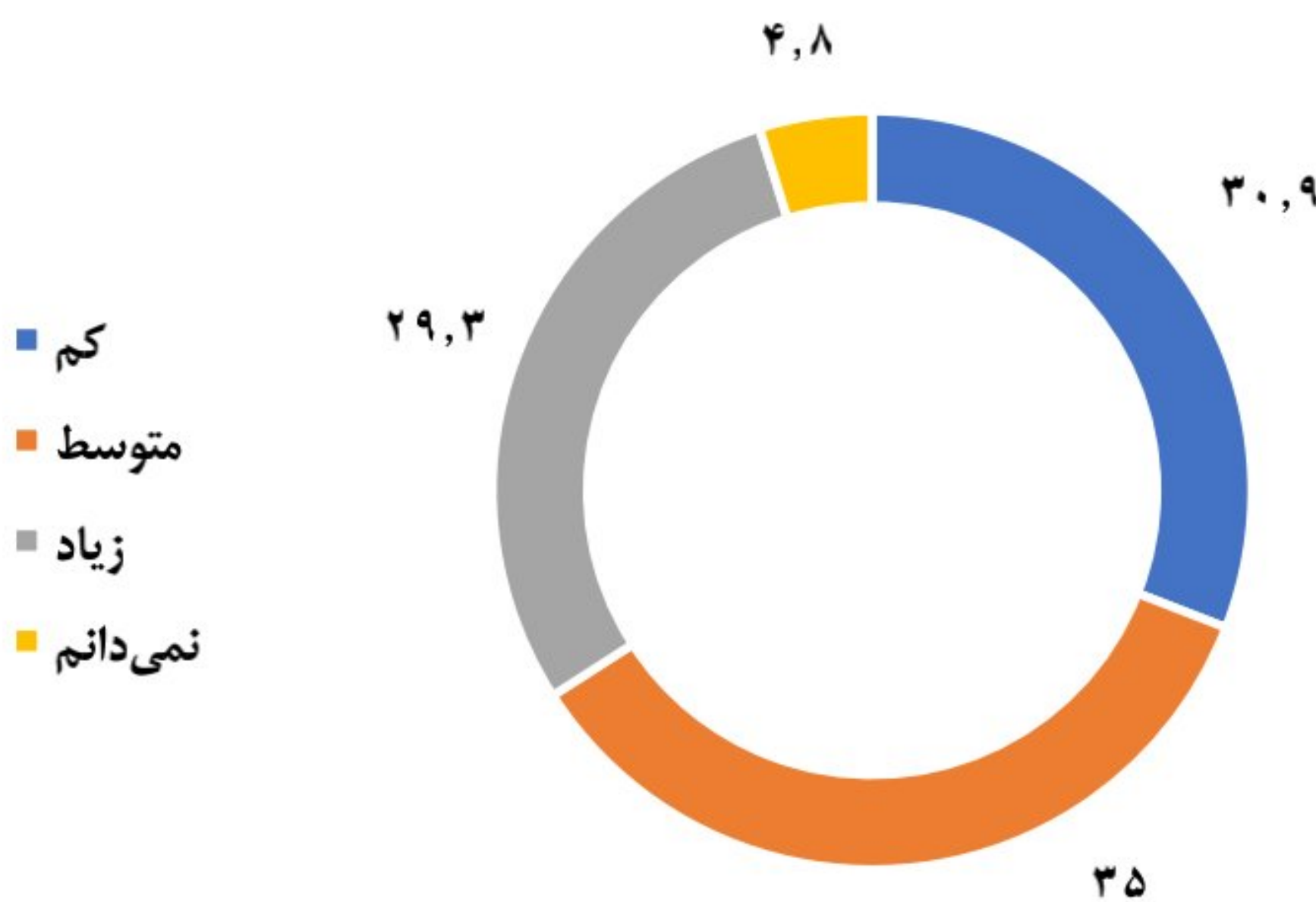
نمودار شماره ۶: نگرش مردم در خصوص اعتراضات

بنابراین برای دوری از تبعات منفی نگرش معترضین و همچنین کل جامعه نسبت به برخورد و نوع مواجهه نظام سیاسی و حکمرانی کشور با موضوع اعتراض نیاز به اتخاذ رویکردهای خردمندانه و کاهش‌دهنده اضطراب و خشونت و افزایش آرامش و همبستگی است. یکی از مصادیق اتخاذ چنین رویکردی، عفو گسترده محکومین در بهمن توسط رهبری هست که منجر به سردرگمی در جبهه دشمن شد و به نوعی آشتی ملی هم از آن یاد می‌شود. یافته‌های نظرسنجی ملی در بهمن نشان داد که ۳۳,۹ درصد مردم عفو را نماد تغییر رویکرد نظام در مواجهه با معترضین تلقی کرده‌اند و همچنین اکثر افراد به‌طور متوسط و زیاد معتقد بودند که عفو بر همبستگی اجتماعی تأثیرگذار است.

نمودار شماره ۷: ارزیابی اثربخشی عفو بر همبستگی اجتماعی

از سویی مردم به میزان زیادی باور داشتند که این عفو و بخشش توانسته رضایت معترضین را جلب کند. این موضوع هم در بین مردم و هم نخبگان جامعه موردپذیرش قرار گرفت. تقریباً نیمی از مردم معتقدند که با افراد معترض بدون خشونت در خیابان کاری نداشته باشند و از سوی دیگر اکثر مردم معتقدند که بایستی با معترضینی که به اموال عمومی خسارت می‌زنند، به مقدسات یا ارزش‌های دینی بی‌احترامی می‌کنند و به مأموران نیروی انتظامی حمله می‌کنند، برخورد شدید صورت گیرد.

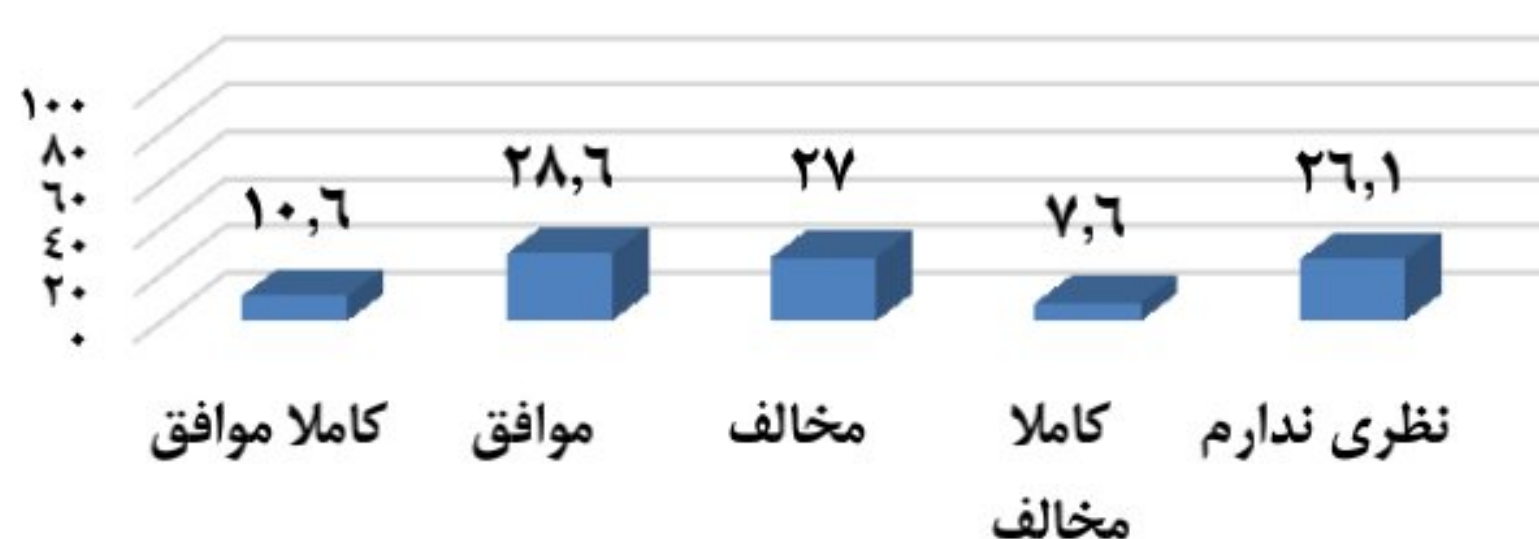

نمودار شماره ۸: اثرگذاری عفو بر رضایت معترضین

شبکه‌های اجتماعی: تصمیم سخت

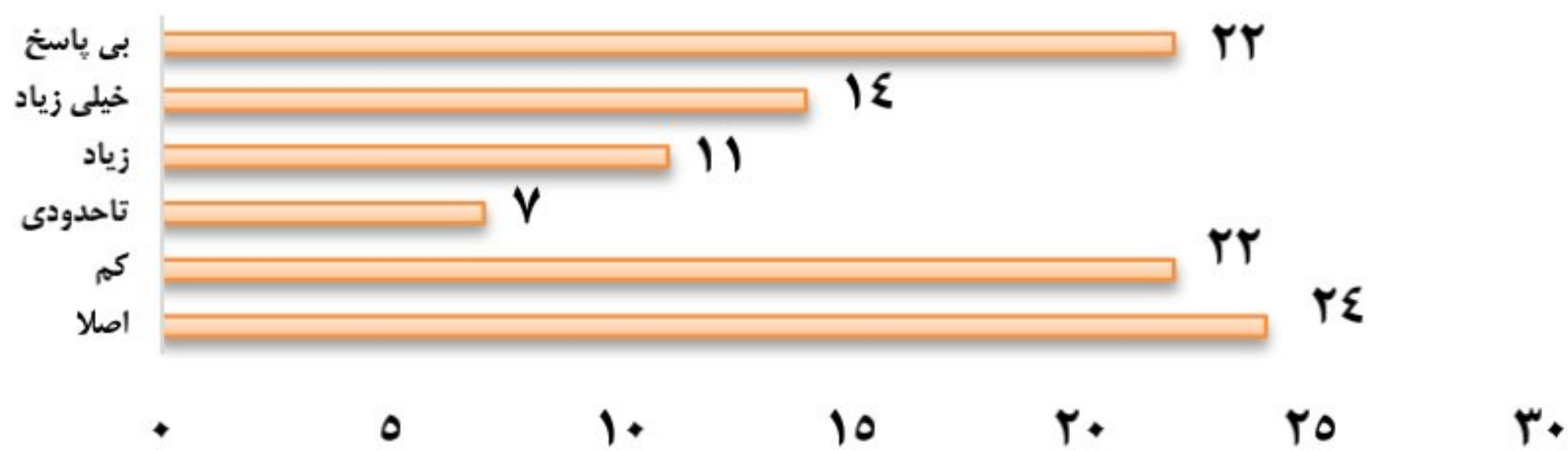
بسیاری از سیاست‌گذاران و تحلیل‌گران معتقد هستند که شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌های خارجی موجب و محرک اغتشاشات و رفتارهای نابهنجار از سوی برخی اقشار مردم در طی ماه‌های اخیر بوده است و شواهد متقنی هم بر این مدعا ارائه شده است و این مسئله نظام حکمرانی را بر این واداشت که تصمیم سختی درباره فیلترینگ این فضا بگیرد که ممکن بود تبعات اجتماعی و اقتصادی هم به دنبال داشته باشد؛ وجه اقتصادی موضوع بدین صورت بیان می‌شد که کسب‌وکارهای زیادی در بستر برخی پلتفرم‌ها مانند اینستاگرام شکل گرفته و به حیات خود ادامه داده است و وجه اجتماعی آن این بود مردم به ارتباطات اجتماعی از طریق شبکه‌های اجتماعی به‌نوعی عادت کرده بودند و بسیاری از تعاملات در این بسترها شکل گرفته بود. با فیلترینگ این بسترها، دیدگاه‌های مخالف و موافق به وجود آمد. حدود ۶۹ درصد افراد مخالف این موضوع هستند که در موقع تجمعات و تظاهرات اعتراض‌آمیز که منجر به ناآرامی و درگیری می‌شود، شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌های خارجی مسدود شده و از دسترس افراد خارج شود.

ازسوی دیگر نیز بیش از نیمی از افراد معتقدند که شبکه‌ها و پیام‌رسان‌های خارجی موجب تداوم یا تشدید ناآرامی‌های و درگیری‌هاست. این بدین معناست که بسیاری افراد جامعه آگاه هستند که چه حرکاتی از این بسترها بر جامعه تحمیل می‌شود ولی از سویی مسدود کردن آن را هم خیلی خوشایند نمی‌دانند. به گونه‌ای که ۳۹,۲ درصد موافق و ۳۴,۶ درصد نیز مخالف این بودند که اینستاگرام نقش مهمی در دامن زدن به خشونت‌ها در اعتراضات اخیر داشته است (مهر ۱۴۰۱: نظرسنجی پژوهشگاه).

نمودار شماره ۹: نقش اینستاگرام در دامن زدن به خشونت‌ها در اعتراضات اخیر

نظرسنجی ایسپا در آبان ۱۴۰۱ هم مؤید این بود که فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی تأثیر کمتری بر کنترل اعتراضات دارد، به گونه‌ای که ۲۴ درصد گفتند اصلاً تأثیر ندارد و ۲۲ درصد نیز اعتقاد داشتند تأثیر کمتری دارد و ۲۵ درصد باور داشتند که تأثیر زیاد و خیلی زیادی دارد.

نمودار شماره ۱۰: تأثیر فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی بر کنترل اعتراضات

شیوه و نحوه مواجهه با عوامل و بسترهایی که منجر به ازهم‌گسیختگی اجتماعی، انحراف مطالبات و تفرقه می‌شود از اهمیت بسزایی برخوردار است. تصمیمات کلان سیاسی و اقتصادی در بهبود و ترمیم التهاب ناشی از حوادث اخیر در ایران از سه جنبه قابل تحلیل است: اول در سطح حاکمیت و دوم در سطح دولت و سطوح میانی و سوم، کنشگری نخبگان. این سه ضلع به‌مثابه حلقه‌های پیونددهنده عمل می‌کنند و هرگاه این ارتباط ضعیف شود و پیوستگی خود را از دست دهد، شاهد شکل‌گیری تعارضات جدی در جامعه و دوقطبی‌های سیاسی و فرهنگی خواهیم بود که ترمیم آن حتماً دشوار خواهد بود.

فهم روندها و رخدادهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی جامعه‌ای به وسعت ایران به‌واسطه پیچیدگی سیاسی و مطالبات اجتماعی گوناگون نیازمند رصد مدام و پیگیری انضمامی اتفاقات در برهه‌های خاص است. تحولات ماه آخر تابستان و پاییز سال ۱۴۰۱ یکی از همان برهه‌های خاص و حساس در تاریخ انقلاب اسلامی بود. نظام سیاسی کشور در چند جبهه دچار چالش جدی شد. در گزارش حاضر تلاش شده است بر مبنای داده‌های نظرسنجی‌ها تحلیلی از این اتفاقات ارائه شود.

